

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

**КАТЕДРА "СТАРА ИСТОРИЯ, ТРАКОЛОГИЯ И
СРЕДНОВЕКОВНА ИСТОРИЯ"**

ГЕОРГИ НИКОЛОВ ДИМОВ

ГРАДОВЕТЕ В ЮЖНА ИТАЛИЯ МЕЖДУ

ИЗТОКА И ЗАПАДА

XI – XII век

АВТОРЕФЕРАТ

**НА ДИСЕРТАЦИЯ ЗА ПРИСЪЖДАНЕ НА ОБРАЗОВАТЕЛНА И
НАУЧНА СТЕПЕН "ДОКТОР"**

СОФИЯ

2014 г.

I. Въведение

Тематичен обхват и цели на изследването

Както подсказва самото заглавие на дисертацията, основна тема на изследването са тенденциите и промените, настъпили сред градовете в Южна Италия, по време на норманската власт на Апенините и Сицилия. Първоначалният замисъл на настоящия труд обаче ни постави пред една сравнително нова и слабо проучена тема в областта на градските изследвания. Причина за появилите се трудности се оказаха не само ограничения брой изследвания, но и липсата на конкретни извори за градската история на Южна Италия през Средните векове. Това, разбира се, не бива да ни убеждава, че запазените документи и наративи за Южните Апенини и Сицилия от периода между единадесетото и дванадесетото столетие са малобройни. Напротив - техният брой е значителен, но информацията в тях е фрагментарна и често маргинализирана. За градовете на италианския Юг всъщност може да съдим само косвено, по това което е останало – било то според малкия брой градски хроники, от нумизматичните паметници, по различните административни документи (нотариални документи, различните владетелски и църковни дипломи), наративи и не на последно място, по това което ни дават археологическите разкопки и проучените културни пластове в средновековните селища – керамика, рядко стъкло, строителен материал и понякога удивителни паметници на декоративното и приложно изкуство.

За да стане картината още по-сложна, пристигането на първите севернофренски авантюристи в земите на италианския Юг представлявало поредния сблъсък в културите на суровия и войнствен Запад и екзотичния и богат Изток. Именно затова подзаглавието на настоящия труд поставя южноиталианските градове на вододела между Изтока и Запада. От една страна, така се слага акцент върху еkleктиката на градските структури в Медзоджорно, които от средата на XI до края на XII в. са доминирани от своите западни сеньори, но остават обвързани с бита и традициите на Византия и света на исляма. От друга страна, Южна Италия векове наред играе роля на "граница" на Византия със Западния свят, а политическа ѝ карта към хилядната година, а и сетне, се отличава с невероятна пъстрота. През първите години на XI в. нейната

територия освен византийска Апулия и Калабрия, обхваща ефимерните лангобардски княжества Беневенто, Капуа и Салерно, дукствата Неапол, Амалфи и Гаета в Кампания, както и Сицилия, която по това време се намира под арабска власт. На фона на този мултиетнически пъзел съжителствали гърци, араби, бербери, маври, лангобарди, евреи и сицилианци, които търгували и изнасяли жито, вино, земеделска продукция, коприна и подправки към Близкия Изток, Северна Африка и Византия. Веднага бързам да направя уговорката, че освен събитията от политическата история, икономическото развитие на южноиталианските градове е изключително съществено за техния разцвет и упадък затова сме отделили две глави посветени на търговията и комерсилната селищна топография в изследването. Те имат за цел да разкрият както факторите за успеха, така и за западането на южноиталианските градове. Тази търговия е насочена предимно към Изтока, а във втората половина на XII в. активен участник в нея става и Запада. Градовете се разраствали, а търговията и контактите с Изтока спомагали за разцвета на урбанизма в Кампания и Апулия, особено чрез важните пристанища по Тиренското и Адриатическо крайбрежие. Именно по тази причина факторите за градския просперитет от началото на новото хилядолетие ще бъдат изходната позиция на нашия труд, за да може в края на изследването да посочим причините за упадъка на същите тези търговски центрове. Важен за нас остава и въпросът как за по-малко от век всички южноиталиански селища попадат под властта на норманските завоеватели, а не след дълго тези градове са включени и в рамките на една от най-богатите и проспериращи средиземноморски държави? За редица средновековни, а и съвременни автори, които ще упоменем в изложението, покоряването на южноиталианските земи от норманите е възприето като варварски акт, който едва ли не извършва "геноцид" над местното население. Оказва се обаче, че някои от апулийските херцоzi от рода Отвил, се изживяват като местни принцове, а по-интересното е, че са възприемани като такива от гръцкото и лангобардско население. Голяма част от градовете пък, се предават след кратка обсада или без да са овладени техните цитадели и крепостни стени, въпреки често срещаните легенди за "жестокостта на норманския меч". Завоюването на Сицилия например, което съвпаднало по време със започналата през 1063 г. испанска Реконкиста, е едно от най-важните събития в историята на острова. В колективната памет Сицилия преживява своя пръв златен век при гърците, а втория, през XII в., при норманските крале. До началото на единадесетото столетие Апенините също играели главна или второстепенна роля, но неизменно в широките рамки на една цивилизация, от която те били само част: гръцкото *койне*, римския свят, Византийската империя, а

сетне и владенията на ломбардските князе, исляма. Едва при норманите южната част на Италия започнала да живее свой собствен живот, а еkleктична култура, силната икономика и стабилна политическа власт на севернофренските сеньори да упражнява влияние отвъд Месинския проток, по обширните крайбрежия на Средиземноморието или из земите на Западна Европа. При това, самите нормански владетели толерирали културните и технически влияния от Изтока, което довело до явното смесване на арабските, гръцки и латински обичаи и традиции в бита и ежедневието на градското население на Южна Италия. Как тогава трябва да тълкуваме стигмата за невзрачния и беден градски живот на юг, за сметка на силните и независими комуни в Северна Италия през същинското средновековие? Паралелно с това, не всички нормански владетели в Италия упражнявали еднакъв контрол над южноиталианските селищни центрове. За много от изследователите на средновековните италиански земи обаче, норманското присъствие на Апенините белязало упадък на градовете в Апулия, Калабрия, Кампания и Сицилия. Една от целите на нашето изследване е да развенчае този наложен в медиевистиката стереотип. За целта сме се опитали да разделим на няколко периода норманското владичество в Южна Италия като му дадем нова хронология, разбира се в контекста на градската история. Всъщност, до 30-те г. на XII в. много от градовете извоювали своята автономия, като някои от големите селищни центрове дори образували *комуни*. Други изгонили своите севернофренски господари и се обърнали за подкрепа към папата или към по-сериозни сеньори. Трети дори изживели своя възход именно в края на XI и началото на XII в. Затова поредната наша цел е да бъде осветлено развитието на градското самоуправление сред селищните центрове на Южните Апенини и факторите за неговата поява. Засегнат е и въпросът за комуните в Южна Италия, като особено важно за нас бе да посочим настъпилата стратиграфия сред градското население в южноиталианските селищни центрове. За приносна част приемаме и сходните елементи на градско самоуправление, които включват: консулската колегия, градската милиция, градските хроники, катедралата, градския епископ, местния светец и неговите мощи, градското монетосечене. Въпреки това, докато градовете в Апулия и Кампания в голямата си част постигнали редица привилегии и свободи от своите враждувачи владетели, тези в Сицилия и Калабрия изпаднали в дълбока зависимост от централната власт. По определени причини, които ще проследим, водеща при тях се оказала не търговията, а селското стопанство. В Калабрия градовете особено осезаемо навлизали в безвъзвратен упадък и се аграризирали. Междувременно, в периода до средата на XII в., пристанищата по

Адриатическото и Тиренско крайбрежие продължавали до поддържат интензивни търговски контакти с Ифрикия, Магриб, Египет, Леванта и Ромейската империя, а забогатялата търговска класа да заема различни висши позиции сред градските структури или в дворовете на норманските барони.

Особено важно бе да отбележим различните ракурси на градската търговия от този период в отделна глава *Градската икономика: от разцвет към криза - фактори за възхода и упадък на южноиталианските градове* и да докажем, че икономическият просперитет на Южна и Северна Италия все още имал сходни мащаби. Ала, това е и времето, когато италианският Север започва да доминира търговски над италианския Юг, поради което говорим открито за начало на криза и упадък.

Разбира се, властта на капуанските и тарентски принцове, както и на апулийския херцог с времето намаляла, за да отстъпи място на сицилийския клон от рода Отвил. Техните владения в Сицилия, според Дейвид Дъглас, са оприличени на норманската държава в Англия. Въпреки това единадесетото столетие било време на чести кръвопролития, особено сред провинилите се пред норманските завоеватели селища. Най-големи обаче били дразгите между самите нормански владетели, които често воювали помежду си, на което явление ще обърнем особено внимание. Още повече, според нас, самите градове на този етап са разглеждани като "колективни сеньори" и често са се съюзявали или воювали с местните владетели.

Голямата промяна дошла с интронизацията на първия нормански крал. Роже II (1130-1154) отнел повечето градски привилегии и поставил под строг данъчен и административен контрол южноиталианските селища. Обект на нашето изследване е и административната система на сицилийското *Regno* и ролята на градовете като част от кралството. Ироничното е, че за първи път градовете в Медзоджорно били обединени под един скиптър, но, както ще видим, от това те само загубили. В тази връзка ще цитирам Енрике Куоцо, който без всякакво колебание твърди, че при по-късното царуване на Гийом II (1166-1189) ломбардските интелектуалци, наследили политическите концепции на римляни и гърци, както и арабските мислители, разработват доктрина, която предшества тази на кралския абсолютизъм. Затова и една от главите на труда ни носи подобно заглавие: *Раждането на Regnum Siciliae: южноиталианските градове между феодализма и абсолютизма*. Друг въпрос, който остава открит и на който сме се опитали да дадем отговор е защо в последните години на норманска власт градовете в Кампания и Апулия също се намират в застои или упадък. Старите градски центрове са загубили предишния си блясък, а търговските

пристанища са смазани от кралските такси и монополи. В Средиземно море се появяват нови "търговски сили", които като ще видим, монополизират южноиталианската търговия. Факторите за упадък на градовете обаче не се изчерпват с горепосочените причини, поради което сме се постарали да ги разгледаме в контекста на настоящото изследване.

Накрая ще отбележим, че сме се опитали да изследваме и градския облик на южноиталианските селища, който донякъде оставал строго индивидуален. Търсили сме сходни елементи в градската тъкан като: предградията, пазара, фундука, уличната мрежа, градската катедрала (*дуомо*) и кастела. Обърнали сме особено внимание на комерсиалната топография, която е водеща за повечето селища в Южна Италия, както и на фортификационните съоръжения, които покрили италианските земи в хода на норманското завоевание.

Хронологични и териториални рамки на изследването

Южна Италия географски включва областите Кампания, Апулия, Калабрия и Сицилия. Към владенията на норманските крале, а и днешното деление на южноиталианските земи, спада и района на Аbruци, но той умишлено е пропуснат в изследването. Районът остава слабо урбанизиран през Средните векове, а неговата съвременна столица, град Акуила датира от времето на Фридрих II (1220-1250). Другият градски център и най-голямо селище Пескара пък - по времето на Роже II е малко поселение. За нас по-интересно бе абатството в Пескара, чиито документи сме включили в общия ход на изследването. Пропуснали сме и владенията на норманските монарси в Малта, тъй като те също излизат географски от нашето изследване. В тази връзка няма смисъл да коментираме Сардиния или крайбрежието на Северна Африка. Същевременно сме се опитали да избегнем критиките, които бяха отправени към Пол Олдфийлд, който изследва градовете само в Кампания и отчасти Апулия, без да засегне Калабрия и Сицилия и да направи необходимите аналози и съпоставки. Така авторът не достига до нужния контраст между селищата под властта на норманите и Хоенщауфените в южноиталианските земи. Другата опасност бе да разгледаме твърде фрагментарно отделните райони и градове, без да може да направим необходимия мост между тях или да ги изолираме от политическите процеси, които текат през

единадесетото и дванадесетото столетие в Медзоджорно. Те донякъде са еднакви за повечето южноиталиански градове - а така не бихме успели да очертаем и осветлим основните процеси и тенденции – примерно да разгледаме Апулия, отделно от Кампания или Сицилия извън общия фон на разглежданите събития. Така структурата не би била кохерентна, колкото и трудно да бе постигането на тази задача, а основната ни цел – да очертаем развитието на градовете в Южна Италия през XI-XII в. – ще остане недостижима. Накрая ще отбележим, че създаденото през 1130 г. кралство Сицилия се вмести в посочените географски рамки. Административните райони на *Regnum Siciliae* обхващали: принципата Капуа, разделен на две части - Капуа и Тера ди Лаворо - и включвал градовете Капуа, Аверза и Неапол; Салерно и района на Амалфи. Дукство Апулия, което било отделен административен район при Роже II, било разделено на множество компоненти впоследствие - Капитания с центрове Троя и Лучера; принципата Таранто администриращ изцяло Саленто, в чийто земи влизала Тера д'Отранто и част от Лукания и накрая областта Тера ди Бари с градовете Бари, Трани, Бриндизи, Монополи и Барлета. Бил учреден и отделният район Абруцо в най-северната част на кралските земи, който вече упоменахме. Калабрия била отделена в самостоятелен регион, вероятно с главен град Милацо, а о. Сицилия оставал разделен по старата схема от преднорманския период - на областите Вал ди Ното, Вал Демоне и Вал ди Мазара.

Хронологически изследването обхваща периода от XI-XII в. Опитали сме се да се вместим прецизно в точните хронологически рамки. При това сред селищата във византийските и лангобардски зони на влияние или сред арабска Сицилия от преднорманския период е трудно да се търси някакъв сравнителен модел, поради политическите, религиозните и културни различия към хилядната година. Затова настоящото изследване чисто хронологически разглежда градовете в Южна Италия от началото на XI в. - т.е. в периода от пристигането на първите севернофренски авантюристи в богатия италиански Юг. Горната времева граница (*terminus ante quem*) на труда ни съвпада с края на славното норманското кралство в Медзоджорно, в последните години на XII в. Тогава властта на норманските крале от рода Отвил преминала в ръцете на германските императори от династията на Хоенщауфените (1138-1254), с което за историята на южните италийски земи настъпила една нова епоха.

Методология на изследването

Използван е сравнителния (компаративен) анализ. Изследването е изцяло интердисциплинарно, като освен писмените извори от епохата, включва достиженията на средновековната италианска археология, нумизматика, сигилография, епиграфика, остеология, икономическата история, климатологията и поленология, флотацията на почвата и ДНК-анализ. Направени са редица темпорални аналози между процесите характерни за късноантичния и средновековния град в Южна Италия. Отделно, градовете в Южните Апенини и Сицилия са сравнени чисто географски с редица селища в Западна Европа, Северна Италия, Византия и арабския свят. Особено полезни се оказаха аналозите с градовете от северната част на европейския материк, които както посочихме през XII в. изпреварили в своето развитие средиземноморските градове. Използвахме, особено по отношение на структурата, достиженията на т.нар. *исторически релативизъм*, за да направим връзка между **икономика-градско развитие-властови структури-кралска власт-политически събития** - благодарение на което да опишем цялостното развитие на градовете в Медзоджорно от XI-XII в. **А именно как едни процъвтвяващи търговски и производствени градски центрове и водещи средиземноморски пристанища за два века губят своята роля и престиж, демографски възход и монументална архитектура - при условие че стават част от едно от най-богатите и проспериращи кралства на Средните векове.**

При това настоящият труд не прави опит да въведе в научен оборот някаква специална терминология. Нови за българската медиевистика са обаче някои названия, които сме използвали като релевантно заменяеми на утвърдените в съвременната българска историография термини, за да избегнем досадните повторения в текста. Така за Южна Италия използваме италианското название *Mezzogiorno*; вместо околия или градска периферия - *contado*; кралство - *Regno*; представяме като взаимозаменяеми титлите княз - *принцес* - *принц*, а също така и дук - *херцог* - разбира се, с цялата условност на съответната титулатура. Често не прецизираме наименованията на някои средновековни държави - *Свещена Римска империя* или *Германска империя*; *Английско кралство* и т.н. - за да не остане твърде схематичен текстът. Отделно, поставяме под един знаменател мюсюлманите в Сицилия или Ифрикия - при условие че в Южна Италия присъстват *араби, бербери, маври* и т.н., които понякога са във вражда помежду

си. *Град - селище - поселение* се използват с близко значение, тъй като българският език няма определени думи за малък и голям град, както в английския или италианския език. От латинските термини за град по-често използваме формата *civitas*, вместо *urbs*, тъй като повечето южноиталиански градове са и епископски седалища. Тук няма да навлизаме и в излишни полемки, относно дефиницията на това - какво определя едно поселение като град през Средните векове, още повече за разглежданите два века селища като Фоджа и Еболи се разрастват многократно. По-удачно е да използваме методологията, която въведе Дж. Фасоли, за средновековните италиански поселения, а именно щом дадено селище е упоменато като *civitas* - да го приемем за град. Трябва да уточним, че наименованията *италианци* и *италийски*, както и географската област *Италия*, също така се използват съвсем условно в представената дисертация. Условно сме използвали и понятието "средна класа", каквото абстрактно определение остава то и в наше време. Делението на голям (*popolo grasso*) и малък народ (*popolo minuto*) пък е типично за средновековните италиански градове, като ние не сме се опитвали да търсим неговия генезис, а сме използвали конкретните определения като *terminus technicus*. В тази връзка сме направили опит да избягаме и от сложната терминология относно византийските градове, при общия ни преглед на Апулия и Калабрия. На понятия като *polis* (πόλις), *kastron* (κάστρον), *kastellion* (καστέλλιον), *phourion*, *polisma*, *polichnion*, *ochyroma*, *eryma*, *acropolis* са посветени значителен брой изследвания. В общи линии ще уточним, че след X в. почти всички градове са наречени в гръцките извори *kastra* (κάστρα), а по-малките крепости и укрепени поселения като *kastellia* (καστέλλια).

Извори и изследвания

Изворите включени в дисертационния труд обхващат две групи. Първата, включва писмените сведения, които са разделени на "езиков" принцип: латински, гръцки, арабски и еврейски източници за градския живот в средновековна Южна Италия. Опитали сме се да дадем известна "подреденост" и систематизация на отделните юридически документи, харти - било то частни или публични документи, нотариално заверени или не, документи за дарения, покупко-продажби, сватби, завещания, забрани и манастирски описи. Също така сме разгледали и по-важните хроники, истории и пътеписи. Изхождайки от интердисциплинарния характер на

настоящото изследване, сме се постарали да направим бърз преглед и на археологическите свидетелства за градския живот в Медзоджорно, от единадесетото и дванадесето столетие, които предствляват вторта група извори.

При това, съвсем уместно е да добавим, че представената дисертация е изградена върху солидна изворова база, като са използвани както западноевропейски (латински) текстове, така и византийски, арабски и еврейски документи за историята на южноиталийските градове през Средните векове. Общият брой на изворите надхвърля 300 (312 бр.), като не бива да забравяме, че някои от проучените корпуси с документи съдържат сами по себе си стотици свидетелства. Списъкът на използваните съвременни изследвания на свой ред включва ок. 1000 заглавия (996 бр.) и цели да обхване повечето научни трудове, в по-голяма или малка степен засягащи темата на настоящата дисертация. По този начин, се надявам, представеният текст да се превърне в ценен справочен апарат за бъдещите проучватели на южноиталианската урбанистика. Накрая на направения преглед ще отбележим, че библиографията на настоящото изследване заема 70 стр. от общия обем на текста.

II. Структура

Съдържание и обем на дисертацията

Дисертационният труд се състои от уводна част, приложение от шест карти, изложение, разделено на десет отделни глави; заключителна част и библиографски списъци с използваните исторически извори и научна литература. Приложен е и тематичен каталог от 120 изображения. Общият обем, включващ гореизброените части, възлиза на 510 стр. На пръв поглед, дисертацията не притежава класическа макро-структура (три основни глави). Това обстоятелство е повлияно както от разглежданите исторически събития в представения текст, така и от структурата на изложението, която и е изградена на смесен хронологично-тематичен принцип. На второ място сме се постарали да представим текста по един оригинален и лесно достъпен за читателя начин, тъй като дисертацията се оказва наситена със значителен масив от информация, може би донякъде "трудно смилаем", но и необходим за изясняване на цялостната картина на градския живот в Южна Италия.

При това първоначалния ни замисъл бе да разделим изследването на три големи части - а именно: **1. Изтока; 2. Запада и 3. Между Изтока и Запада**. Впоследствие този модел ни се видя неподходящ и избрахме споменатата вече "по-нетрадиционна" структура, която да може да разгледа детайлно отделните етапи на отношенията между норманските владетели и южноиталийските селища, както и настъпилите административни, икономически и политически промени сред последните. Първоначално си поставихме за цел да опишем сложната геополитическа обстановка в Южна Италия, доминирана от търговските контакти на тиренските градове с Изтока и крехкия баланс на силите между византийци, лангобарди и араби. Управлението на норманите в Южна Италия пък разделихме условно на шест периода, според провежданата от техните владетели политиката към селищата в южноиталианските земи, като искам да подчертая, си поставихме за цел да дадем и **една нова периодизация на политическите събития в Медзоджорно**, съобразена с амплитудата във взаимоотношенията между севернофренските сеньори и южноиталианските *civitates*. Също така, в две глави, съответно за кр. на XI и нач. на XII в., описахме и настъпилите икономически изменения сред градовете на юг от Рим, които се явили съществен фактор за процесите на южноиталианския урбанизъм през разглеждания период.

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод	11
I. Първите нормани в Южна Италия: между мита и историчността.....	45
II. Норманските държави в Южна Италия: завоеванието на градовете в Камапания, Апулия, Калабрия и Сицилия.....	76
III. Норманската политика към покорените градове: контаминацията на западните и източни влияния в южноиталианския урбанизъм.....	88
IV. Възходът: южноиталианските <i>civitates</i> между градската независимост и ерозията на норманската власт.....	142
V. Градската икономика: от разцвет към криза - фактори за възхода и упадък на южноиталианските градове.	197
VI. Раждането на <i>Regnum Siciliae</i> : южноиталианските градове между феодализма и абсолютизма.	247
VII. Кралската политика към покорените градове: упадъкът на комуните и градските свободи.....	264
VIII. Градовете в Южна Италия и сицилийските крале: административно устройство, управление и закони.	296
IX. <i>Regnum Siciliae</i> и градската икономика: от кризата към упадък - кралските монополи и новите велики сили на Средиземноморието.	331
X. Краят на една епоха: норманското кралство в Южна Италия и Хоенцауфените.	358
Заключение.....	370
Библиография	375
Съкращения	443
Илюстрации	446

Първите нормани в Южна Италия: между мита и историчността

Първа глава е разделена на няколко подчасти (параграфа). Първият е озаглавен **възходът на градовете и развитието на търговията в Медзоджорно до появата на първите нормани**. Според нас тезата на белгийския историк Анри Пирен (1862-1935), според която Средиземно море се оказва затворено в резултат на арабското завоевание, днес е основателно преосмислена от историческата наука. Средиземноморието си остава зона на оживена търговия, доказателство за което са търговските връзки между южноиталианските градове и селищните центрове в Ифрикия, Египет, Леванта и Магриб. Така например, когато Ибн Хаукал посещава Амалфи, последният е удивен от тиренския град и го определя като пристанище от първостепенно значение, по-важно дори и от Неапол. По подобен начин Гийом от Апулия възхвалява амалфитанските дадености и търговия. Значението на Палермо, най-големият и най-красив град на западната мюсюлманска цивилизация, редом с Кордова, се дължи преди всичко на факта, че той е значителен търговски център, който поддържа тесни контакти с Неапол, Амалфи, Салерно и Гаета. Остров Сицилия остава важен етап от международните търговски пътища. Всъщност икономическата стагнация, която е характерна за Западна Европа между VI-X в., не е еднаква за всички области на континента. Тя не успява да попречи на редица южноиталиански пристанища по Тиренското крайбрежие не само да поддържат, но и да разгърнат своята търговска дейност. Готските, арабски и унгарски нашествия не спират този подем, дори напротив. А лангобардското владичество във вътрешността на полуострова дори стимулирало селищните центрове като Амалфи, Гаета, Неапол и Соренто в техните отвъдморски начинания. Остава също така да добавим, че успехите в стокообмена с Изтока водят до редица промени сред южноиталианските търговски центрове, най-вече в Кампания - нарастващо имуществено и социално разделение; промяна във формата на градското управление; замогване на търговската класа и промяна на самия физически облик на южноиталианските *civitates*.

На второ място сме разгледали градовете в т.нар. условно "византийска Италия". Все пак **Апулия и Калабрия**, обособени в две теми в южната част на Ботуша, все още били под пряка ромейска власт в началото на XI в. Не може обаче със сигурност да потвърдим дали, подобно на тях, и Лукания се формирала в тема с времето.

Византийските императори полагали особени грижи за италианските си владения през XI в., които се трансформирали през годините от тема Лангобардия в катепаната Италия (*κατεπανίκιον Ἰταλίας*). Последният обхващал освен буферната област Калабрия с главен град Реджо, също така и Апулия с център Бари. Отделно, стратегическото значение което имала за Византия областта Апулия и нейната южна част Тера д'Отранто принудило империята да направи всичко по силите си, за да задържи тези земи под своя власт. Ромейските императори си давали ясната сметка, че Адриатическо море имало ключова роля за опазването на балканските им владения. Императорите Василий I (867-886) и Лъв VI (886-912) застроявали разрушените градове и повторно заселвали обезлюдените райони – пример бил Бари, който пострадал през 871 г., след похода на Людовик II (855-875). Галиполи бил заселен с колонисти докарани от Хераклея, а в Калабрия са разселени арменски военни части и пелопонески славяни. На този фон е интересно да споменем и разпоредбите на един от стратезите на тема Лангобардия, които имали за цел да предпазят манастира в Монте Касино от домогванията на "лангобардските, византийски и арменски" властници. Андре Гийу основателно посочва големия брой градове основани в катепаната Италия - Чивитате, Драгонара, Фиорентино, Палеокастрон, Троя, Мотола и Опидо в Калабрия в началото на новото хилядолетие. От първите години на XI в. тези селища вероятно са заселени и с източни преселници. При това имена като Мелус (от Исмаил), Крикорикис, Кортикис и др. са често срещани през този период из хинтерланда на Бари. От 934 г. бил спрян и трибута, който ромеите плащали на сицилийските араби, ала тази прибързана мярка единствено довела до разрушаването на Реджо от мюсюлманите и възстановяването на дължимите суми. За относителния мир, настъпил през единадесетото столетие, не попречили и няколко арабски атаки от 986, 998, 1003 и 1009 г., в които Джераче бил превзет, а Козенца останала с разрушени крепостни стени. По-важното е, че това били едни от последните арабски набези, които иначе се били превърнали в често явление в предходните векове. Според друг средновековен автор мюсюлманската офанзива приключила в 1023 г., когато за пореден път бил обсаден Бари. Не може обаче да отречем, че изтласкването на арабите от Италийския полуостров и от техните владения в Източното Средиземноморие довело до разцвета на търговията и икономиката в Апулия и Калабрия, както и в съседна Кампания, която оставала извън ромейски контрол. Отделно, византийските управници в Южна Италия взели редица мерки за заздравяване на отбранителната система в Апулия и Калабрия и според различни грамоти били събирани необходимите такси (*synetheia*), за поправка на укрепленията на

т.нар. *kastron* при Паладжано, който пък бил част от защитата на Таранто. В тази връзка са изградени и крепостите Мотола (*et fabricatum est castellum Motula*) и Мелфи през 30-те години на XI в. – които реално имали за цел да предпазят южното трасе от *via Appia*. По това време започнали възстановителните работи и по крепостната куртина на Реджо в Калабрия (*et Regium restauratum est a Bujano*), а Кана се превърнал от "*ignobilis Apuliae vicus*" в укрепен *civitas*. В главния град на Калабрия на свой ред също така бил издигнат и *преторион* – който, според П. Артър, играел ролята на укрепен дворец и административна сграда. Важни оставали и пристанищата в Бриндизи и Отранто, чиято роля нарасла още в X в. През X-XI в. чрез техните портове се осъществявала връзката между Италия и Далматинското крайбрежие, по чийто транспортни коридори в Адриатика и Йонийско море - защитени от ромейската и венецианска флота - въртяла не само апулийската, но и амалфитанска търговия. Така например в Бриндизи били докарвани по суша амалфитанските стоки, които поемали към Дирахион и Валона, а оттам по Егнатиевия път към Балканите и Мала Азия. Отранто пък оставал важна спирка по дългия морски път, свързващ Сицилия и Калабрия с Ромейската империя. За контрола над Таранто ромейците водили тежки и продължителни борби с арабите. Сипонто запазвал позициите си на търговско средище, което поддържало контакти с Балканския полуостров и северната част на Адриатика. Друг е въпросът, че с времето водещата роля сред адриатическите градове била заета от Бари. През 875 г. той станал столица на тема Лангобардия и резиденция на византийския стратег. Обсаден през 1002 г. от сарацините, градът бил спасен благодарение на намесата на венецианската флота, командвана от дожа Пиетро II Орсеоло (991-1009). От друга страна, приобщаването на крайбрежните градове в Апулия към Ромейската империя в края на първото хилядолетие се отразило положително както на градския им живот, така и на тяхната търговия – като портовете Сипонто, Барлета, Монополи, Трани и Таранто запазили ролята си на важни търговски центрове, за разлика от обезлюдените крайморски градове в калабрийската тема. Още повече, противно на повечето градове в Западна Европа, по-големите селищни центрове в Апулия все още не били придобили аграрен характер, въпреки готските, лангобардски и сарацински нашествия. Сред факторите допринесли за възхода търговията в тази област, било и обстоятелството, че Апулия в значителна степен запазила късноантичната си градска култура. Всъщност проблемът за континуитета сред южноиталианските градове е твърде актуален, но за съжаление трудно разрешим, поне доколкото ни позволяват средновековните извори и проведените археологически разкопки. Като цяло тази проблематика засяга целия

средиземноморски свят, а С. Манго сполучливо отбелязва, че от VIII в. дори манталитетът на византийците се променил до такава степен, че те вече не разбирали значението на запазените монументи на градската цивилизация от древността. Оцелелите статуи, арки и релефи единствено им вдъхвали страх и учудване. Най-очевидният аспект е изоставянето на почти всички публични сгради и изчезването на начина на живот, характерен за късната античност. Така или иначе изграждането на *преториони*, поддържането на укрепителната система и наличието на представителни сгради сред селищата в Апулия и Калабрия подсказват известна приемственост с отминалите времена през единадесетото столетие.

Въпреки това, монетните находки от управлението на Василий II и неговите приемници в Апулия и Калабрия остават оскъдни. Номизми почти не се срещат, а преобладаващите монети са предимно анонимни фолиси (клас А, С). Колкото и несигурно да звучи, Л. Травиани и Ф. Гриърсън допускат претопяването на византийските монети в *tari salernitana* и *tari amalfitana*. Според тях, тарите на Амалфи и Салерно доминират монетната циркулация дори и в Апулия. Последните находки на византийски солиди пък са от съкровището в Ордона - където незначителни им борй е в състава на голяма находка от златни тари. При това истинският разцвет на градската икономика в Апулия настъпил едва след смъртта на император Василий Българоубиец и съвпаднал с норманската поява във византийска Италия. Още повече сред причините за възпрепятстването на градският и търговски възход в началото на единадесетото столетие в Апулия били от една страна – както фрагментираността на Южна Италия и капсулирането на византийските теми по суша, централизираната ромейската власт, така и честите военни действия и лошите вътрешни комуникации в Медзоджорно. Неслучайно античният път Виа Апия, който свързвал Рим с Бриндизи, в IX в. почти излязъл от употреба, като основните комуникации оставали по море. По наследеното от античността трасе се предвижвали единствено дипломати, рядко поклонници и монаси – и още по-рядко търговци и пътешественици. Подобна участ засегнала и по-новата отсечка на този древен път – Виа Траяна - още през ранното средновековие

От друга страна, както подчертава Г. Лауд, голяма част от крайбрежното население на Калабрия се изтеглило към високите планински части и хълмове във вътрешността на полуострова или към границата със Салернитанския принципат под угрозата от арабските нападения. С особена сила това се отнасяло за гръцкото население от селищата около Месинския проток. Вера фон Фалкенхаузен на свой ред представя положението в Тера Салентина и Калабрия в съвсем друга светлина, тъй като

по тези земи времето съхранило някогашните ромейски институции и обичаи - а те били успешно пренесени в управленския модел, след византийската реконкиста - в хода на X-XI в. Остава открит обаче въпросът дали временният градски възход довел до някакви форми на „*протокомунални движения*” – както допуска Барбара Кройц – или тази промяна настъпила няколко десетилетия по-късно в анархията на първите нормански завоевания. Още повече данните от последните години на византийската власт на Апенините са особено оскъдни. **Затова, засега единствено ще отбележим, че южноиталианските селища вече били подготвени за бъдещата промяна, но едва ли преминали към някакъв нов етап от своето развитие толкова рано, а именно преди норманската поява.**

Последният параграф на първа глава проследява появата на **първите нормани в Южна Италия**. Те се появили из изюжноиталийските земи в началото на хилядната година. Някои от тези северни авантюристи били пилигрими, други наемници, а трети млади и безимотни аристократи (*juvenes*), водени от лични интереси. Новодошлите нормани рязко се отличавали със своите военни умения от местните мъже "*които не ги бивало много за война*" - както твърди Раул Глабер в своята хроника. Въоръжението им включвало тежки метални ризници, мечове, бадемовидни щитове, шлемове (тип *Spangenhelm*) - понякога боядисани в ярки цветове, и дълги копия. Възседнали своите бойни коне (т.нар. *корсиери*), тези северни хора се ползвали със славата на най-добрата кавалерия за своето време. Сред личните им умения се откроявали силата (*strenuitas*), куража (*corage*), смелостта (*hardiesce*) и доблестта (*vaillantize*). Сборът от всички тези качества обаче превръщал норманите в ненадминати войни според техните съвременници.

Сблъсъкът на интереси между южноиталианските аристократи, т.нар *вендета*, често била една от водещите причини за въоръжените конфликти в Медзоджорно, отколкото понякога изтъкваните конфронтации с Константинопол. Така Салерно и Амалфи редували периодите на мир с война, а с времето се превърнали в непримирими врагове - "*capitali nemici*". Неапол воювал с Капуа, Беневенто с останалите лангобардски князе и най-вече с византийците, ромеите с капуанците. Единственото изключение се превърнало във факт, когато централната власт поставила, и то вероятно за първи път, управляващо лице в Апулия, издигнато сред местното население. Лангобардът или арменец Мелус (Мело), проявил такава форма на сепаратизъм в апулийската тема едва в 1009 г., но тя най-вероятно била продиктувана от личните стремежи на последния. Особено голяма били ролята на новодошлите нормански

наемници в последвалия бунт, а по-нататък те активно се включили в споменатите междуособици сред кампанийските владетели. В резултат, малка група авантюристи начело с Райнолф Дренго се заселила в безизвестното до този момент *casale* Аверза, между Неапол и Капуа, в 1029 г. За върнатата си служба към дука на Неапол, Сергей IV (1005-1027;1029), норманският предводител получил Аверза и околностите ѝ като териториален *бенефиций* (*beneficium*). Освен това норманският водач се оженил за сестрата на неаполитанския дук, а император Хайнрих II (1014-1024) на свой ред потвърдил (дал *конфирмация*) за неговите владения. През лятото на 1038 г. Райнолф Дренго дори получил от император Конрад II (1024-1037) копие и знаме, което го правяло във васал на императора в тази сложна политическа игра. Така с времето Аверза се превърнала във важно селище, център на графство. Съвсем скоро и друга група нормани се установила през 1041 г. в Лукания, в селището Мелфи. Тя била предвождана от група изгнаници от Котантен, Нормандия, начело на рода Отвил. Възползвайки се от лангобардските бунтове срещу византийската власт, в които норманите взимали дейно участие, както и фрагментарността на местните държавици, севернофренските войни начело с техните водачи започнали постепенно да овладяват ромейските територии на полуострова.

В противовес на все повече отслабващата византийска власт, постоянния приток на свежи сили и заселници от Северна Франция сред норманите засилвал непрестанно тяхната мощ. Ироничното в случая, според Жул Гей, било, че византийската власт в Италия достигнала своя апогей в последните години от управлението на Василий II - 1020-1025 г., но бързо започнала да запада през 40-те години на XI в. когато нормано-ломбардските армии започнали да доминират на бойното поле. По-странното в случая било, че именно през този период византийското влияние над полуострова се наложило посевместно в културата, облеклото и дори в бита на лангобардското население, особено в големите градски центрове. Ако през X в. нямало силно присъствие на ромейските културни модели на Апенините - а единствено гарнизони, военни управители и проповядващи монаси-анахорети, които впечатляват съвременниците си със своята аскетичност, то единадесетото столетие било белязано от засилващия се процес на елинизация.

Подобно на ромейската военна немощ в Апулия и Калабрия, властта на папата също не била достатъчна, за да се противопостави на норманските нашествия, а германските владетели се намирили далеч на север, погълнати от свои вътрешнополитически проблеми. Всичко това съвсем ясно проличало в битката при

Чивитате, на 17 юни 1053 г., където смесената армия на папата, местните лангобардски князе и германски ауксии били разгромена от норманската конница. Норманите не само победили категорично, но и взели папа Лъв IX (1049-1054) в плен. В резултат на претърпяното поражение, вместо да прочисти от норманската заплаха полуострова, Апостолическият престол предприел коренно различни мерки. Папата извършил в 1059 г. инвеститура на двама от севернофренските водачи на норманите. Първият, Ришар Дренго - граф на Аверза, бил признат за формален принц на Капуа, а вторият - Робер Гискар, от рода Отвил, получил титула херцог на Апулия и Калабрия, и на все още непревзетия о. Сицилия.

Норманските държави в Южна Италия: завоеванието на градовете в Кампания, Апулия, Калабрия и Сицилия

През **втория период** от норманската доминация, започнало и завоюването на Сицилия от граф Роже Босо и херцог Робер Гискар. Завоюването на острова протекло подобно на Апенините, с много обсади, които довели градовете до глад, а съответно и до тяхната капитулация. Тук е редно да споменем, че за редица средновековни, а и съвременни автори, които ще упоменем в изложението, покоряването на южноиталианските земи от норманите е възприето като варварски акт, които едва ли не извършва "геноцид" над местното население. Оказва се обаче, че някои от апулийските херцози от рода Отвил, се изживяват като местни принцове, а по-интересното е, че са възприемани като такива от гръцкото и лангобардско население. Голяма част от градовете пък, се предават след кратка обсада или без да са овладени техните цитадели и крепостни стени, въпреки често срещаните легенди за "жестокостта на норманския меч". Завоюването на Сицилия например, което съвпаднало по време със започналата през 1063 г. испанска Реконкиста, е едно от най-важните събития в историята на острова. В колективната памет Сицилия преживява своя пръв златен век при гърците, а втория, през XII в., при норманските крале. До началото на единадесетото столетие Апенините също играели главна или второстепенна роля, но неизменно в широките рамки на една цивилизация, от която те били само част: гръцкото *койне*, римския свят, Византийската империя, а сетне и владенията на ломбардските князе, исляма. Едва при норманите южната част на Италия започнала да живее свой собствен живот, а еkleктична култура, силната икономика и стабилна политическа власт на севернофренските сеньори да упражнява влияние отвъд Месинския проток, по

обширните крайбрежия на Средиземноморието или из земите на Западна Европа. При това, самите нормански владетели толерирали културните и технически влияния от Изтока, което довело до явното смесване на арабските, гръцки и латински обичаи и традиции в битата и ежедневието на градското население на Южна Италия. Как тогава трябва да тълкуваме стигмата за невзрачния и беден градски живот на юг, за сметка на силните и независими комуни в Северна Италия през същинското средновековие? Паралелно с това, не всички нормански владетели в Италия упражнявали еднакъв контрол над южноиталианските селищни центрове. **Още повече в първата половина на XII в. имаме около 6 центъра на политическа власт в Медзоджорно - Капуански принципат; Апулийско херцогство; Тарентски принципат, Сицилийско графство, паски владения в Беневенто и Неаполитанското дукство.** За много от изследователите на средновековните италиански земи обаче, норманското присъствие на Апенините белязало упадък на градовете в Апулия, Калабрия, Кампания и Сицилия и е разглеждано като едно цяло. Една от целите на нашето изследване е да развенчае този мит. Граф Роже например наложил по-централизирана система на управление на острова, като сицилийските градове така и не получили самоуправление. За сметка на това, както успяхме да отбележим, гръцките и арабски поданици на норманския граф останали да живеят необезпокоявани на острова и продължили да се занимават със земеделие и занаяти.

Норманската политика към покорените градове: контаминацията на западните и източни влияния в южноиталианския урбанизъм

Първата половина на XI в. може да бъде характеризирана като време на политическа анархия, в която севернофренските рицари безчинствали, а главатарите на водещите родове - Дренго и Отвил се борели за власт с местните лангобардски князе и византийски управители. Този период приключил бързо и към средата на XI в. норманските първенци започнали да водят по-умерена политика към градските центрове на Апенините, като по този начин се явили необходимия катализатор за зараждането на градската свобода и самоуправление. Същевременно те изместили лангобардските владетелски фамилии и византийски магистрати и оставили големите градове сами да се грижат за своята защита и финанси, като с паричните си ресурси градското население изплащало необходимия трибут на севернофренските рицари. В резултат се образували ясно дефинирани градски прослойки, които разгледахме

обстойно. Появил се и градски елит. Норманите пък, сравнително малко на брой, рядко се заселвали в градовете и предпочитали своите замъци в околното контадо. Севернофренските рицари покрили пейзажа на градските околности със своите кастри, а сред непокорните градове издигали цитадели с гарнизон (кастели). Принос в нашия труд е детайлният преглед на норманските защитни съоръжения - *донжони* и *мотове* в няколко отделни подглави: **1. норманската отбранителна система и градовете; 2. типология на първите нормански крепостни съоръжения в Южна Италия** и **3. разпространение на норманските крепости в Южна Италия**. От друга страна успяхме да дефинираме употребата на термините *кастра* и *кастел* във фортификационната система от нормански крепости. Колкото до преплитането на западните и източни влияния сред южноиталианските градове, видяхме, че норманите не донесли със себе си никакви градоустройствени традиции. Те не били добре адаптирани към високата градска култура на Апенините и се ограничавали до строежа на църкви и крепости. От Северна Франция те привнесли феодалните порядки, уменията на защитното и нападателно въоръжение, определени традиции, обичаи и административно устройство. Изключително адаптивни, според нас, севернофренските предводители толерирали източните традиции, които заварили в топлите земи на Юга и смесили западните влияния с ромейската титулатура и по-развита управленска система. В този смисъл трябва да подчертаем, че норманските завоеватели почти не променили градския ансамбъл в тази част на Апенините, като в нито един покорен или по-голям град не откриваме техен обособен район или квартал - като тези, които формирали италианските търговци и пътешественици в пределите на Ромейската империя. А сравнително малкият брой на *франко-норманите* на свой ред не повлиял на социалната картина или на етническия субстрат на Южна Италия до основаването на бъдещото Сицилийско кралство в 1130 г. Съответните тенденции включихме в самостоятелен параграф, озаглавен: **норманите и покорените градове: контаминацията на западните влияния и източните традиции**. Норманите протежирали местните епископи и както показахме, в началния етап на своята власт те полагали еднакви грижи както за Гръцката, така и за Латинска църква. Отделно, наблегнахме на факта, че особено важно било както за апулийските херцози, така и за капуанските принцове да си сътрудничат с местното лангобардско население, което постепенно приобщило към своя кръг от приближени. Гърците останали по-изолирани, особено в Калабрия. Така представена, трета глава изяснява в детайли **предпоставките за зараждането на градското самоуправление сред южноиталианските *civitates***.

*Възходът: южноиталианските civitates между градската независимост и
ерозията на норманската власт*

Четвърта глава описва събитията след смъртта на Робер Гискар. Тогава политическата власт на Апенините ерозирала напълно, което белязало началото на градските "комуни" и самоуправление. Това е една от най-важните части на настоящото изследване, а приносите са в изясняването на спецификите и приликите сред "автономните" южноиталиански градове. Разгледали сме по-важните селищни центрове в Апулия и Кампания (доколкото ни позволяват средновековните документи), където градския епископ, катедрала, светецът-патрон и неговите мощи, милиция и монетосечене са общата спойка на независимостта и градската идентичност в южните части на Ботуша. Представили сме характеристиките на градския нобилитет и органи на градско управление. Тези тенденции сме отбелязали в няколко подглави В същинската си част четвърта глава проследява в отделни параграфи и елементите на градската независимост и самоуправление в Южна Италия - и по-конкретно в Апулия и Кампания, а именно: **градската свобода: градските комуни; градската свобода: катедралата; градската свобода: реликвите; градската свобода: градският епископ и градската свобода: монетосеченето.** Също така сме посочили и контраста в градското развитие сред Сицилия и Калабрия, където градският живот загубил предишния си блясък и се аграризирал. Разбира се, в Сицилия имало някои изключения като Палермо, Месина или Катания, но сред градските им очертания пребивавали норманските господари, а градовете така и не получили автономия. Съществен принос е прегледът на градската идентичност, който сме направили за съответния период.

*Градската икономика: от разцвет към криза - фактори за възхода и упадък на
южноиталианските градове*

Преминаването на голяма част от материалните богатства на Апенините в нормански ръце не поставило южноиталианската търговка активност и икономика пред фалит. Впрочем това мнение, което се утвърдило като парадигма в съвременната историография, подлежи на цялостно преразглеждане, поне що се отнася до градската икономика от средата на XI до първата половина на XII в. Противно на

апокалиптичната картина на кървавите нормански набези и грабежи, която някои манастири описвали с трагичен патос през този период, то това била една отчасти хиперболизирана представа, поне в търсенето на светски покровител - в случая германския император. Иначе отвъдморската търговия на южноиталианските градове продължавала да е все още твърде интензивна по своя характер, като освен с арабския свят, установените дестинации водели и към пазарите на Константинопол. Вписали се в политическата конюнктура, крайморските градове на Апулия и Кампания продължавали да транспортират стоки на лукса за европейските аристократи и висшия църковен клир. Далновидните в търговско отношение Амалфи и Гаета, както знаем, поддържали добре изградена мрежа от портове към арабските и византийски пристанища. През XII в. амалфитанците вероятно формирали колонии, както в Константинопол, така и в Дирахиум на Адриатика и Антиохия на Средиземно море. Това не им попречило да поддържат търговски контакти със своите мюсюлманските съседи от Сицилия, които съвсем скоро също попаднали под властта на рода Отвил, или с Ифрикия. При това да не забравяме, че след фатимидкото завоевание на Египет, амалфитанците се озовали в Александрия и дори в ал-Фустат/Кайро. Разгледана е и **ролята на евреите в градската търговия**, тъй като юдеите формирали една от големите конфесионални групи в Южна Италия. Обърнали сме внимание в отделен параграф и на **спецификите на южноиталианската градска търговия през XI и началото на XII в.** Особено важна обаче се явява следващата подглава: **промени в градската тъкан и икономика по време на норманската власт: земеделието, търговията и градските пазари. Комерсиална топография на селищата в Южна Италия.** Тук съществен принос е прегледът на градската икономика и търговия, който сме направили за съответния период. Детайно са описани градските търговски структури: улици, пазари, скаладове, тържища и пристанища. Направена е и съпоставка между градовете в Апулия, Калабрия, Кампания и Сицилия. Доказахме, че към края на XI в. градската икономика в Южна Италия била все още просперираща. Предпоставките за бъдещия ѝ упадък обаче са също на лице и за това главен виновник се оказват както северноиталианските търговски сили (Венеция, Пиза и Генуа), така и набиращите сила нормански владетели. Особено внимание обърнахме на комерсиалната топография сред южноиталианските селища, която е водеща за периода. Направен бе детайлен преглед на терминологията, спецификата, тенденциите и промените сред градската търговия в Апулия, Калабрия, Кампания и Сицилия.

Последните две подглави осветляват **данъците и повинностите в южноиталианските градове**, както и **търговията на големите манастирски владения**. В крайна сметка общия извод, който може да направим е, че на фона на франко-норманското нашествие и военни кампании, за около век възходът на търговията в някои части на Медзоджорно, като Кампания и Апулия ескалирал, за сметка на инертното икономическо поведение на Калабрия и Сицилия. Факторите за развитието на тези процеси били редица и в никакъв случай не са свързани със стопанския модел или климата, почвата и прочее природни дадености, с които Сицилия превъзхождала материка. Те по-скоро се изразявали в традициите на *"гъвкавата търговска политика"* и нарасналата *административна еманципация* на големите градски центрове като Бари, Гаета, Салерно, Амалфи, Трани, Таранто и Неапол, за сметка на все по-зависимите и най-вече лишени от идеята за автономия предимно гръцки и арабски аграризирани селища на юг. Сицилия и Калабрия си останали райони на аграрно производство, в които дори големите градски центрове се прехранвали от земеделие, а търговията им се ограничавала до локалните пазари на острова. Въпреки това и на кампанийските и апулийски градове не било предопределено да господстват в средиземноморската търговия *in aeternum*. За тяхна зла участ, подобно на дамоклев меч - насочил острието си към търговските им начинания, се явявали както северноиталианските морски градове, така и нарасналите и толерирани от норманските сеньори южноиталиански манастири, а накрая и *етатизма* на норманските крале.

Раждането на Regnum Siciliae: южноиталианските градове между феодализма и абсолютизма.

Началото на политическата промяна в Южна Италия настъпило със смъртта на херцог Гийом II през 1127 г. Тази промяна била белязана от едно съществено събитие - раждането на кралство Сицилия или както сме озаглавили съответната подглава **Promotio Siciliae ad Regnum**. Периодът от управлението на Роже II е доста драматичен и води не само до разрушаването, а и до отнемането автономията на повечето южноиталиански градове. Описали сме детайлно борбата на апулийските и кампанийски градове за "свобода" срещу налаганата от Роже кралска власт. Така най-яростните противници на обединението, в рамките на едно кралство на южноиталианските земи, се явили едрите нормански феодали и градските управи, които ние често разглеждаме като един вид "колективни сеньори". След победата си Роже

започва да издига кастели сред градското пространство, налага силна и централизирана администрация, но все пак приобщава голяма част от градските елити към новата чиновническа класа. Въпреки това, градските свободи са "мъртви". Отменени са редица привилегии и обичаи. Поставянето на градовете под една централна власт, допълнително отслабва техните вътрешни сили.

Кралската политика към покорените градове: упадъкът на комуните и градските свободи

Роже II и градовете в Апулия и Кампания. След налагането на властта на крал Роже, политическата ситуация в земите на Южна Италия се изменила значително. Един от акцентите бил свързан с промените, настъпили сред големите и независими градски центрове в Апулия и Кампания, след интронизацията на сицилийския владетел в 1130 г. От този период разполагаме с три кралски дипломи за градски привилегии. Те се отнасят до апулийските селища Трани, Бари и Троя. Тези градове до 1127 г. всъщност били сред водещите независими *civitates* в този регион на Апенините, както видяхме в предната глава. Самите дипломи били дарени съответно в 1132 г. на Бари, през 1138 г. на Троя и през 1139 г. на Трани. Разбира се, те оставали по-ограничени в своите свободи спрямо папската харта от 1128 г., но като цяло признавали утвърдените градски обичаи в апулийските селища. По-различен оставал статутът на континенталната столица на сицилийските крале - Салерно. Градът се радвал на известни свободи (*libertas*) и запазил лоялността си към Роже в размирните години от първата половина на XII в. Въпреки това кампанийският градски център никога не достигнал пълна автономия или не образувал комуна. Той с лекота приемал сред своите градски очертания норманските сеньори и техния многоброен антураж, удовлетворен от идеята, че запазва ролята си на "*континентална столица*" (*caput totius Principatus, nec non totius Apuliae et Calabriae*). Иначе на обратната позиция в Кампания застанали владетелите на Неапол и Капуа. Според Фалко от Беневенто те пожелали да водят докрай борбата, рамо до рамо с местните феодали, срещу сицилийският тиранин (*rex tyrannus*) - както "*традициите повелявали*". Общо взето тяхната политика била подкрепяна и от Беневенто, който по това време се управлявал от комуна и по всякакъв начин се мъчел да запази своята независимост от сицилийския крал. Съвсем разбираемо сред така създалия се "градски хаос", първата задача, която Роже си поставил, за да наложи властта на своята корона, била да се справи с описания модел на

децентрализация и да отмени част от множеството градски свободи сред южноиталианските селищни центрове - които водели собствени дипломатически маневри и изграждали опасни за *кралския ред* съюзи. Така след продължителните военни действия повечето градове в Кампания и Апулия останали с разрушени крепостни стени, привилегиите им били отнети, а сред очертанията им - издигнати кралски кастели със завидни гарнизони.

Роже II и градовете в Калабрия и Сицилия. За да проследим развитието на градовете в Калабрия и в Сицилия би трябвало първо да се спрем на някои от основните реформи проведени от норманските графове по техните земи. За някои медиевисти това била непозната за католическия свят промяна към централизация на властта. За други предтеча на модерната държава. Трети се задоволили да оприличат тези реформи на пътя към абсолютната монархия. За нас обаче тя била по-скоро амалгама от смесването на византийски, арабски и латински елементи в едно цяло. Ала въпреки разразилите се полемики, тези административни промени представлявали преамбюла към кралската власт на Роже II, няколко десетилетия по-късно. Всички тези реформи, в крайна сметка обаче, принудили градските центрове в Сицилия и Калабрия да се превърнат единствено в административни единици сред владенията на сицилийския клон от династията Отвил, а сетне и в изградената селищната мрежа на *Regnum Sicilia*. Те напълно загубили всякаква форма на градска идентичност, като приели ролята на "пасивни наблюдатели", а не на "активни участници" на сред южноиталианската историческа сцена.

Градовете в Южна Италия и сицилийските крале: административно устройство, управление и закони

След мира в Миняно от 1139 г., Южна Италия е омиротворена. Норманският крал разширил своите владения на север, като през 1141-1144 г. Роже II завладял днешната област Аbruци. Тези хълмисти земи се простирали до р.Сангро и планината Монти-делла-Мета и включвали историческата област Пескара. Съвсем разбираемо отношенията с папството оставали противоречиви, предвид експанзионистичната политика на кралството в Централна Италия. На юг първоначално норманските крале осъществили протекторат над градовете в Тунизия и Триполитания, които били зависими от сицилийското жито. Скоро фиктивната власт преминал в директното

подчинение, след завладяването на Триполи, Махдия, Суза и Сфакс в 1148 г. Така пространството свързващо Източното и Западното Средизноморие се оказало под директен нормански контрол. Всъщност това завоевание освен чисто икономическата си стойност, имало за цел да предпази бреговете на Сицилия и от постоянните пиратски рейдове, извършвани от *рибатите* по бреговете на Ифрикия, както и да държи под ръка крайните пунктове на големите кервани, пристигащи от Източен Магреб. Икономическият триъгълник, който се оформил, минавал по линиите Ифрикия - Сицилия - Египет. А последвалото нападение над Ромейската империя предполагало не само разграбването на богатите имперски градове, но и принудило Мануил I Комнин да признае кралското достойнство на сицилийския монарх.

Но въпреки военните успехи и териториални придобивки, Сицилийското кралство се намирало под постоянната заплаха на потенциалните си врагове - германския император Конрад III (1137-1152) и неговия съюзник, ромейския василевс Мануил Комнин (1143-1180). Съвсем разбираемо външната политика на норманските монарси занапред се средоточила около съюза с Рим срещу императора на Свещената римска империя и гърците, като често лавирала и влизала в съюз с различни владетели или с комуналните управи на северноиталианските градове. След смъртта на Роже II през 1154 г., негов приемник става Гийом I (*Guillelmus*), който вече бил приобщен към трона. Царуването му продължило до 1166 г. и преминало почти изцяло под знака на войната. През 1155 г. норманското дворянство се вдигнало на бунт и избрало за свой водач Робер, бившия принц на Капуа, който се радвал на поддръжка от страна на папа Адриан IV (1154-1159). Недоволството не било насочено директно срещу новия владетел, а по-скоро белязало негодуванието и скритата омраза към монархията. Римският епископ дори отлъчил от Църквата сицилийския крал и отказал да признае владетелското му достойнство. През 1155 г. византийците също започнали своята реконкиста на италианските земи. След като главнокомандващият ромейските сили Михаил Палеолог акостирал на апулийския бряг, жителите на Бари след няколкодневна защита отворили градските порти. Гийом I отвърнал на удара с решителни действия. След като в 1156 г. голямата норманска армия акостирала в Бриндизи, тя повела успешни военни действия срещу ромеите. Скоро в Бари починал и главнокомандващия на византийските сили Михаил Палеолог, като мълвата твърдяла, че това станало от разгулен живот. Феодалните съюзници на ромеите също оттеглили своята подкрепа и пред кралската армия вече нямало реална пречка за възстановяването на предишните граници на държавата. На първо време, Гийом разрушил най-многолюдния град в

областта - Бари - за назидание на апулийските селища, въпреки първоначалната му съпротива срещу нашествениците. Основната тежест на обвинението паднала върху неговите граждани, които участвали в разрушаването на кралската цитадела. Заради проявеното своеволие, на барийците били дадени два дни да напуснат селището, което било напълно унищожено. Бриндизи също бил наказан и подобно на Бари, обезлюден. Наплашено от проявите на реваншизъм, съвсем скоро градското население отново приело властта на монархията и било установено предишното *status quo*.

По времето на Гийом II (1166-1189), наречен Добрия, сицилийската монархия достигнала своя зенит, а кралството - своя разцвет. Неговото управление било белязано и от властта на редица силни държавни мъже - като французинът Етиен дю Перш (1140-1169), Матео от Айело (1130-1193), архиепископът на Палермо - Уолтър Мил, евнухът Петър, кайдът Ришар, Матео д'Анджело и англичанинът Ричард Палмър (+1190) - епископ на Сиракуза и личен приятел на Томас Бекет. Често тези всесилни велможи влизали в конфликт помежду си, както по време на размириците в Месина, Реджо, Таормина, Ромета и Палермо от 60-те и 70-те години на века. Отделно, при Гийом II официалната власт разпростряла ефективно чиновническия си апарат из Южните Апенини и Сицилия. Предприетите реформи наложили като водеща фигура в континенталните владения на Сицилийското кралство титлата на *кралския шамбелан* и *юстициарий*.

Градовете в Медзоджорно като част от *Regnum Sicilie*: администрацията и управлението на южноиталианските *civitates*. Централизация на селищните структури в Сицилийското кралство. Налагането на "*Azucume om Ariano*", лишаването на повечето апулийски и кампанийски градове от техните военни контингенти, за сметка на кралските гарнизони, и потвърждаването на местните обичай затвърдило мира в последните години от царуването на Роже II. Градовете в Кампания се управлявали конкретно от *стратези*, а тези в Апулия от *камепани*, опирайки се на старите традиции. Тези магистрати, освен че надзиравали и направлявали градския живот и социалните взаимоотношения в южноиталианските *civitates*, контролирали и градската собственост (*res publico*). Или това, което навремето изпълнявала консулската или управленска колегия в автономните италиански градове. Те често защитавали градските жители и търсели апелацията на по-висш съд, когато молбите и исквете не били уважени. Единствено в Неапол титлата на местния градоначалник била *compalacius* и по своите правомощия се явявала равностойна на стратегското звание. Като неаполитанският *compalacius* и неговия салернитански колега заемали

най-висока позиция сред стратегите и катепаните на материка. Относно мандата на градоначалниците, може да предположим, че той бил на ротационен принцип и колкото и странно да изглежда - траел година. Така в хартите на Аверза за периода 1149-1158 г. са изброени девет различни стратега. От имената им (Климент, Петър, Робер, Доминик и т.н.) може да допуснем, че това били представители на местните градски фамилии, още повече някои от тези лица изпълнявали ролята на стратеги повече от веднъж, но в интервал през няколко години. В редки случаи срещаме и наличието на *турмарх* в градските харти, но това вероятно били управители на някои малки селища като Челие или пък помощници на стратега, за което говори и наличието на двама *turmarcii* в Бари през 1146 г. Трябва да отбележим, че наред с градските управители, съдиите също правораздавали по някогашните традиции, заобиколни от градските *boni seu probi homines*. Накрая ще споменем, че някои от старите звания, като това на *vicecomes* се споменава епизодично в Аверза, като относително неясна в своите функции остана и длъжността на *comes curtis* в Трани. В завършен вид кралската администрация през XII в. изглежда обхващала три нива. И ако на първото и най-високо стъпало стояли висшите държавни функционери - като членовете на кралския съвет и дивана, кралските юстициарии, шамбелани и конетабъли, то те били следвани от градските управители (стратегии и катепани, а понякога и някои байули и съдии), а на дъното на административния апарат се намирали местните чиновници - повечето байули, съдии, нотариуси, турмарси, комеси и кастелани, набирани предимно сред местното население. Като може да отбележим, че с времето *bailli* започнали да се наричат повечето държавни мъже с по-нисък ранг в норманското *regno*. Всъщност единствените отлики в кралската политика се наблюдавали в Неапол и Гаета. Но тези различия се облягали по-скоро на старите традиции - които норманските крале с присъщата си вещина запазили и интегрирали сред структурата на кралството.

От друга страна, особено интересен остава стремежът на Роже II към налагане на византийския административен модел. Като парадигма за първия сицилийски монарх послужила структурата на ромейската управа, отпреди реформите на Алексей Комнин, или по-конкретно *темния институт*. Самите градове с прилежащите им периферии били формирани като сходни административни единици, начело със стратег или катепан. Те все още притежавали своите градски съвети, а гражданите дискутирали различни аспекти на градския живот - но подобно на византийските "куриални" събрания, тези обществени форми били напълно лишени от политическо съдържание. А що се отнася до Ромейската империя и нейната столица, сицилийското *Regno* също

имало ясно изразен център, в който се помещавала курията - осъществяваща управлението на държавата и от където се ръководил животът в по-голяма част от кралските провинции. Най-накрая ще отбележим, че ако централизацията на кралството вече била иманентно заложена от времето на Роже II, то този процес щял да приключи едва при Фридрих II - като при норманските крале държавата притежавала, макар и в слабо изразена форма, двойна (дуалистична) структура - по-централизирана в Сицилия и Калабрия и по-гъвкава в останалите земи на Апенините. С пълна сила тази държавна метаморфоза се отнасяла и за селищната мрежа на Апулия и Кампания. Затова и процесът на консолидация на всички земи в Южна Италия в едно цяло (*corpus regnum*) винаги стоял на дневен ред пред норманските крале. А през XIII в., германските императори на свой ред щели да бъдат обвинени, че искат да "*сициализират*" континенталните си владения в Италия. Сред кралството се ширили корупцията и чиновническите произволи, типични за източния бюрократизъм. Оказало се, че освен положителните страни на ромейската държавна структура, норманите неизбежно възприели и нейните негативи.

Regnum Siciliae и градската икономика: от кризата към упадък - кралските монополи и новите велики сили на Средиземноморието

Промени в градската икономика през втората половина на XII в. Легендата за богатствата на кралство Сицилия до такава степен завладяла средновековния свят, че за някои съвременни историци само приходите към кралския фиск от Палермо се равнявали на тези от цяла норманска Англия. Реално Сицилийското *Regno* в периода от XII до XIII в. било перманентно сравнявано с обетованата земя Ханаан. Според Хуго Фалкундо, когато бунтовниците нахлули в кралската хазна през 1161 г. пред тях се разкрила гледката на планини от злато, съкровища и коприна. Гийом от Тир ни е оставил спомена за претъпканите с храни кораби, които отплавали към бъдещия жених на майката на Роже II, йерусалимския крал Бодуен I през 1113 г. Фридрих Барбароса на свой ред обещавал купчини със злато на своите съюзници от Пиза, в случай, че последните му помогнат в борбата против норманите. Според едно друго предание Гийом II основал катедралата в Монреале, след като Богородица му подсказала местоположението на голямо златно съкровище. Накрая, когато в 1194 г. Хайнрих VI успял да превземе сицилийската столица, огромен кортеж от стотици мулета,

натоварени с норманските съкровища, се извил от топлия и слънчев Палермо към германските земи, потънали в мъглите на Севера.

Но ако се запитаме, на какво се дължали слухове за безразмерното богатство на сицилийските крале, отговорът не би бил еднозначен. Наистина, до голяма степен за това спомогнала както административната система, така и централизираното управление, а не на последно място и многобройните такси, прословутите монополи и умерени данъци, които държавата изисквала от своите поданици. Но също така и култивирането и изработката на някои редки и екзотични стоки като коприната, продажбата на къна, захарна тръстика и редица подправки. Друго доходно перо в кралската икономика представлявало производството на памук, което отбелязало своя възход към средата на XII в. Това била и една от любимите суровини на генуезките търговци, които посещавали острова. Също така водещо за приходите в хазната се оказало земеделието, а не на последно място и производството на пергамент от животински кожи. Специално о. Сицилия, както не веднъж подчертахме, си оставал земя на селскостопанското производство, в която основните приходи на градовете продължават да идват от земеделието. Факт е, че през XII в. в подобно състояние се намирала цяла Западна Европа, но към края на столетието и в началото на XIII в. това се превърнало в признак за изоставането на острова в сравнение с модерното икономическо развитие, което ще се опре на динамиката на търговията и развитието на градската цивилизация в голяма част от Западна Европа. Подобна била и съдбата на Калабрия. За разлика от тези области на кралството, Кампания и Апулия дълго време се характеризирали с просперираща икономика, базирана на транссредиземноморската търговия. Изглежда до известна степен това положение се запазило специално за салернитанците, тъй като пактът между Генуа и Гийом I упоменава търговци от кампанийското селище в Лигурия през 60-те години на дванадесетото столетие. Въпреки това, след установяването на норманското кралство в Южна Италия, морските начинания на повечето апулийски и кампанийски портове не само били обречени на провал, но трябвало да се съобразяват и с политическите взаимоотношения между кралството и останалите държавни формирования в Средиземноморския басейн. В същото време икономическата активност на Севера набирала сили и скоро крал Гийом I дарил редица привилегии на генуезките търговци сред земите и градовете на Медзоджорно. По този начин голяма част от градските центрове в южната част на Апенините през дванадесетото столетие от водещи пристанища се превърнали в посреднически пунктове и междинни станции за отвъдморските търговски начинания

на венецианците, генуезците и пизанците. В тази връзка Венеция сключила търговски договори, не само с Бари, но и с повечето апулийски селища, сред които споразумения може да посочим тези с Трани, Барлета и Бриндизи от 1199 г. А вследствие на така развилите се събития, градът на св. Марк изцяло установил контрол над търговските маршрути в Адриатика.

От друга страна Х. Хубен приема, че северноиталианските търговци интегрирали южноиталианската икономика в една по-глобална търговска мрежа, което се явявало един вид стимул за нея. Но като цяло този процес, както уточнява Д. Матю, щял да доведе до това, че търговците в Медзоджорно ще се ограничат от отвъдморски, предимно до местни дейности в сферата на покупко-продажбата. На подобно мнение застава и Д. Абулафия, който смята, че норманите са стимулирали търговските начинания на италианските търговци в Африка. Според авторитетния учен, тази мотивация е имала за цел възможността кралската хазна да прибира регулярно данъците и таксите от градските пристанища и тържища в Южна Италия, чийто редовни клиенти станали генуезците, пизанците и венецианците. В тази връзка сме разделили представената проблематика в няколко подглави, които да ни дадат ясна представа за кралските монополи и упадъка на търговската прослойка сред южноиталианските градове, както и "италианизирането", с преселници от северната част на Апенините, на о. Сицилия: **фактори за упадъка на градската търговия: кралските монополи; фактори за упадъка на градската търговия: кралското монетосечене; фактори за упадъка на градската търговия: чуждите колонии; фактори за упадъка на градската търговия: манастирите; търгуващите монаси.**

В заключение може да обобщим, че провежданата икономическа политика от норманските владетели довела до поредните метаморфози в градския живот на Южна Италия. На първо място западнала някогашната отвъдморска търговия на кампанийските и апулийски селища. За сметка на това, пазарите в Медзоджорно отбелязвали висок ръст на продажби, благодарение на наплива от латински търговци, а кралската икономика печелила огромни парични средства от такси и мита. Богатите манастири също разширили търговската си дейност.

В крайна сметка пред жителите на Сицилийското кралство се очертала следната действителност, която ще преобладава следващите няколко века - или както отбелязва Анри Бреск: внасяли се сравнително малко стоки, а се изнасяло огромно количество, като някои от тези продукти били приоритет на монархията - т.нар. *монополи*. Тържищата в градовете в крайна сметка се превърнали в *емпории*, където аграрното

население доставяло своите стоки. Сред тях преобладавали памука, фината коприна, земеделски продукти и зърно, вино и масло, кожи, захарно цвекло и подправки. Диверсификацията и подема в норманската икономика били налице. Но клопката на небалансираната търговия скоро излязла на бял свят и след като "убила" първо предприемчивостта на някогашните търговски родове в големите *civitates*, а сетне *рурализирала* икономиката, то техническият прогрес останал на заден план. Собственикът или арендаторът на земята живеел в града, а работната ръка се превърнала в твърде ценен ресурс. Монетосеченето било регулирано от държавата, но в случай на политическа криза, каквато скоро щяла да настъпи – монетната политика била обречена на колапс. Картината наподобявала икономическата обстановка във Византийската империя. Богатствата на самите селища на свой ред започнали да идват предимно от земеделието. В крайна сметка през XIII и XIV в. Южна Италия щяла да се окаже един лишен от развитие и изпаднал в зависимост свят. През XII и първите години на следващия век обаче моделът на силното и централизирано Сицилийско кралство все още работел успешно, като единствените пострадали актьори на италианската историческа сцена се оказали някогашните процъфтяващи градове. А някои от старите търговски родове, като амалфитанските, се принудили да живеят в своята диаспора (Константинопол, Милано, Генуа, Рим, Равена), отколкото в родния град. Затова, донякъде провокативно, според Жан-Ив Фретинье, може да се каже, че проблемите на Юга започват още от дванадесетото столетие.

Крайт на една епоха: норманското кралство в Южна Италия и Хоеницауфените

Поставянето на градовете под една централна власт, допълнително отслабва техните вътрешни сили. Общовалидно станало правилото, че южноиталийските *civitates* се подчинявали почти винаги на "силния на деня", като този опортюнизъм е продиктуван предимно от опита на гражданите да запазят своето имущество ненакърнено. Или както отбелязваме, вече липсвал градският "патриотизъм". Това е видно от лекотата, с която византийските и германските императори овладели апулийските и кампанийските селища. Войните при Гийом I (1054-1066) окончателно обезкървили големите градове на Южните Апенини, а навлизането на ломбардските и венециански търговски интереси поставили в тежко икономическо положение Сицилия. Всичко това било съпътствано с кървави преврати сред управляващата прослойка, централизирано монетосечене, кралски монополи и редица данъци. Всички

тези негативен аспекти за градската икономика и търговия през XII в. сме събрали в отделна глава, която сама по себе си е съществен принос в нашия труд. Последвалата династична криза в рода Отвил, довела на трона Танкред от Лече. Норманският монарх се вплел в тежка борба с германския император Хайнрих VI, развоя на която обхваща последната, десета глава от на нашето изложение. Отделно, отслабената кралска власт донесла наново така желаната свобода на малцина кампанийски градове като Неапол, като потвърдила аксиомата за слабата централна власт и силното градско самоуправление в Италия. В общи линии градската картина в Медзоджорно в начечерието на дванадесетото столетие била следната: **сякаш нищо не се променило от времето на норманските крале, а сред земите на Апенините и Сицилия властвал стария ред, онова непоклатимо *status quo ante*. Единствената разлика се изразявала в това, че последните огнища на самоуправление като Неапол загубили своята автономия и консулски колегии, а градовете в Апулия и Кампания, подобно на тези от Калабрия и Сицилия, вече се били превърнали в послушни оръдия на всеки силен владетел, който заплашвал по един или друг начин тяхното имущество и население. Още повече градовете в Кампания и Апулия за два века намалели не само по население, но и по благосъстояние на своите граждани. Проспериращия в средата на XI в. Бари наброявал около 50 000 души. През XII в., след погрома от 1156 г., градът на св. Никола вече бил бледа сянка на някогашното си величие. И то след като преди по-малко от век градът на св. Никола е описан в един средновековен източник - като селище с гордо и многобройно население, с красиви и величествени сгради. Явно упадъкът съпътствал и разграбените и опустошени селища в Апулия и Кампания. След разрушенията от 1133 и 1135 г. нито Аверза, нито Троя успели напълно да се съвземат и съвсем скоро били надминати от младата Фоджа. Насред Апулия, Сипонто също бил разрушен в края на 50-те г. на XII в. - "*civitas diruta Siponti*". А когато градът започнал да се споменава отново в средновековните извори от 1193 г., той е опиричен на сбор от няколко села: "*casilia in civitate veteris Siponti*". Амалфи и Гаета на свой ред загубили ролята си на мощни търговски метрополи, а редица селища като Соренто така и не успели да се реализират в това икономическо съревнование и западнали. Крайморските градове по Тиренското крайбрежие и Адриатика станали зависими от северноиталианските морски хегемони. И наистина, в момента в който Амалфи попаднал под опеката на норманските завоеватели в 1073 г., градът бил блестящо културно и търговско**

средище. Такова и остава до първите години на XII в. През това време неговите мореплаватели все още властват над Средиземноморието, а по-късно техният опит ще спомогне при създаването на магнитния компас и търговското морско право в Западна Европа - т.нар. "Амалфитански скрижали". Ала лишавайки Амалфи от ролята му на снабдител на апенинския хинтерланд, чрез *кралските монополи*, норманските крале поставят началото на неговия упадък. Упадъкът на Амалфи е последван от разграбването на града от пизанците в 1137 г., а сетне и допълнително утежнен от супремацията на северните морски градове над търговията с Византия и арабския свят. А богатите амалфитански фамилии се изселили от града в неговата диаспора, както вече посочихме. Накрая и важният южноиталиански център Салерно понесъл тегобите на войната. Групата на градския елит - *sapientes civitatis* (1137 г.), *Salernitanorum maiores* (1162 г.) или *nobiles viri* (1191 г.) присъства все по-рядко в средновековните архиви. Един английски извор ни напомня как император Хайнрих и неговите рицари станали богати след плячкосването на селището на св. Матей. Според преданието в една от главните кули, събраните съкровища възлизали на над 200 000 унции злато. Неапол и Капуа в крайна сметка изглеждали плачевно през 90-те години на XII в. - с разрушени стени и в голямата си част - с екзекутиран нобилитет. Тук няма да коментираме съдбата на Неапол, който скоро възвърнал своята слава, за сметка на средновековна Капуа. Някога описана от Александър Телезин като истинска „метрополия” с обширни предградия и плодородна земя, бившата столица на капуанските принцове вече била един средно голям за мащабите си европейски град. При това, както видяхме, Сицилия и Калабрия открай били аграризирани. Огромният някога мегаполис Палермо започнал постепенния си демографски застой, а паралелно с това, неговата водеща роля като монетарница на кралството била иззета от Месина в Сицилия и от Бриндизи на Апенините. Градският пейзаж в Медзоджорно се обезличавал, губейки и последната си виталност. Жизнените сили отпреди два века, вече не течали в градските артерии, а гордите някога граждани на многобройните *civitates* бързо се адаптирали и примирявали с политическата конюнктура.

III. Научни приноси на изследването

На първо място **описахме сложната геополитическа обстановка в Южна Италия, доминирана от търговските контакти на тиренските градове с Изтока и крехкия баланс на силите между византийци, лангобарди и араби.** Управлението на норманите в Южна Италия пък разделихме на шест периода, според провежданата от техните владетели политиката към селищата в южноиталианските земи. **Целта бе да се даде една нова периодизация (хронология) в изследването, за да може то да допринесе при цялостното проучване на южноиталианския урбанизъм през Средните векове.** Разбира се, първият период бил време на политическа анархия, в която севернофренските рицари безчинствали, а главатарите на водещите родове - Дренго и Отвил се борели за власт с местните лангобардски князе и византийски управители. Този период приключил бързо и към средата на XI в. норманските първенци започнали да водят по-умерена политика към градските центрове на Апенините, като по този начин се явили необходимия катализатор за зараждането на градската свобода и самоуправление. Същевременно те изместили лангобардските владетелски фамилии и византийски магистрати и оставили големите градове сами да се грижат за своята защита и финанси, като с паричните си ресурси градското население изплащало необходимия трибут на севернофренските рицари. **В резултат се образували ясно дефинирани градски прослойки, които разгледахме обстойно.** Появил се и градски елит. Норманите пък, сравнително малко на брой, рядко се заселвали в градовете и предпочитали своите замъци в околното *контадо*. Севернофренските рицари покрили пейзажа на градските околности със своите кастри, а сред непокорните градове издигали цитадели с гарнизон (*castella*). **Затова, важен за нашия труд остава детайлният преглед на норманските защитни съоръжения - донжони и мотове.** От друга страна успяхме да дефинираме употребата на термините *кастра* и *кастел* във фортификационната система от нормански крепости. Колкото до преплитането на западните и източни влияния сред южноиталианските градове, видяхме, че норманите не донесли със себе си никакви градоустройствени традиции. Те не били добре адаптирани към високата градска култура на Апенините и се ограничавали до строежа на църкви и крепости. От Северна

Франция те привнесли феодалните порядки, уменията на защитното и нападателно въоръжение, определени традиции, обичаи и административно устройство. **Исклучително адаптивни, според нас, севернофренските предводители толерирали източните традиции, които заварили в топлите земи на Юга и смесили западните влияния с ромейската титулатура и по-развита управленска система.** Норманите протезирали местните епископи и както показахме, в началния етап на своята власт те полагали еднакви грижи както за Гръцката, така и за Латинска църква. **Наблегнахме на факта, че особено важно било както за апулийските херцози, така и за капуанските принцове да си сътрудничат с местното лангобардско население, което постепенно приобщили към своя кръг от приближени.** Гърците останали по-изолирани, особено в Калабрия. През втория период от норманската доминация, започнало и завоюването на Сицилия от граф Роже Босо и херцог Робер Гискар. Завоюването на острова протекло подобно на Апенините, с много обсади, които довели градовете до глад, а съответно и до тяхната капитулация. Граф Роже обаче наложил по-централизирана система на управление на острова, като сицилийските градове така и не получили самоуправление. **За сметка на това, както успяхме да отбележим, гръцките и арабски поданици на норманския граф останали да живеят необезпокоявани на острова и продължили да се занимават със земеделие и занаяти.**

Третият период в нашия труд започва след смъртта на Робер Гискар. Тогава политическата власт на Апенините ерозирала напълно, което белязало началото на градските "комуни" и самоуправление. **Това е една от най-важните и приносни части на настоящото изследване, която разкрива до голяма степен спецификите и приликите сред "автономните" южноиталиански градове.** Отделно, за първи път в съвременната историография, сме разгледали по-важните селищни центрове в Апулия и Кампания, където градския епископ, катедрала, светецът-патрон и неговите мощи, милиция и монетосечене са общата спойка на независимостта и градската идентичност в южните части на Ботуша. Представили сме характеристиките на градския нобилитет и органи на градско управление. Също така сме посочили и контраста в градското развитие сред Сицилия и Калабрия, където градският живот загубил предишния си блясък и се аграризирал. Разбира се, в Сицилия имало някои изключения като Палермо, Месина или Катания, но сред градските им очертания отново пребивавали норманските господари, а градовете така и не получили автономия. **Полезен се оказва и пространният преглед на градската**

икономика и търговия, който сме направили за съответния период. Доказахме, че към края на XI в. градската икономика в Южна Италия е все още просперираща. Предпоставките за бъдещия ѝ упадък обаче са също на лице и за това главен виновник се оказват както северноиталианските търговски сили (Венеция, Пиза и Генуа), така и набиращата сила нормански владетели. Особено внимание обърнахме на комерсиалната топография сред южноиталианските селища, която е водеща за периода. Направен бе детайлен преглед на терминологията, спецификата, тенденциите и промените сред градската търговия в Апулия, Калабрия, Кампания и Сицилия.

Периодът от управлението на Роже II е доста драматичен и води не само до разрушаването, а и до отнемането автономията на повечето южноиталиански градове. Описали сме детайлно борбата на апулийските и кампанийски градове за "свобода" срещу налаганата от Роже кралска власт. **Така най-яроствните противници на обединението, в рамките на едно кралство на южноиталийските земи, се явили едрите нормански феодали и градските управи, които ние често разглеждаме като един вид "колективни сеньори".** След победата си Роже започва да издига кастели сред градското пространство, налага силна и централизирана администрация, но все пак приобщава голяма част от градските елити към новата чиновническа класа. Въпреки това, градските свободи са "мъртви". Отменени са редица привилегии и обичаи. Поставянето на градовете под една централна власт, допълнително отслабва техните вътрешни сили. През следващия, пети период, те се подчиняват почти винаги на "силния на деня", като този опортюнизъм е продиктуван предимно от опита на гражданите да запазят своето имущество ненакърнено. **Или както отбелязваме, вече липсвал градският "патриотизъм".** Това е видно от лекотата, с която византийските и германските императори овладели апулийските и кампанийските селища. Войните при Гийом I окончателно обезкървили големите градове на Южните Апенини, а навлизането на ломбардските и венециански търговски интереси поставили в тежко икономическо положение Сицилия. Всичко това било съпътствано с кървави преврати сред управляващата прослойка, централизирано монетосечене, кралски монополи и редица данъци. **Също така за разглеждания период може да посочим аналозите между норманската, от една страна и византийската - от друга, административни системи и управленски модели.** Съществен за нас е изводът, че норманите заимствали до голяма степен успехите на ромейската администрация, като така неволно възприели и недъзите ѝ. По-

късно при Гийом I и Гийом II латинското влияние в Южна Италия се засилило. Безспорно, важно оставало и арабското присъствие в кралския двор в Палермо, въпреки че понякога неговата роля се преекспонира. **Веднага бързам да отбележа, че сме изразили мнение и по някои въпроси извън темата на настоящата работа - а именно предположението, че гръцката буква Тау, върху тарините на Палермо, може не само да означава символ на поклонничество, но и стойност от 300 (в случая фолари, колкото струва монетата), въз основа на запазени екзагии от българските земи. По-важно за нас обаче остава предположението, че месинските монети с древната гръцка титла ANAΞ, всъщност са част от пропагандата на сицилийските крале, с която те целят да докажат пред папата в Рим, че възстановяват вече съществувало в миналото кралство. А древната титла, апологетите на тази идея, вероятно са срещнали в даден античен документ, който за нас остава неизвестен.**

Последвалата династична криза в рода Отвил през 80-те години на XII в., довела на трона Танкред от Лече. Норманският монарх се вплел в тежка борба с германския император Хайнрих VI, развоя на която обхваща последния, шести период на нашето изложение. Отделно, отслабената кралска власт донесла наново така желаната свобода на малцина кампанийски градове като Неапол, като потвърдила аксиомата за слабата централна власт и силното градско самоуправление в Италия. Последвалото възраждане на консулските колегии в някои тиренски селища обаче било кратък и лишен от развитие процес, който приключил с утвърждаването на германската власт на Хоенщауфените в Южна Италия. А с покоряването на Норманското кралство завършва освен нашия разказ - и цяла една епоха от селищната история на Медзоджорно.

Написването на настоящия труд обаче, колкото и скромно да е той, ни доведе до убеждението, че проблемите на италианския Юг се зараждат още с "мита" за норманска Сицилия. Мит, без който едва ли градовете на днешна Сицилия, щяха да станат част от континенталната Италия, а Апулия и Калабрия да се свържат в едно държавно тяло с Кампания. Но и период, в който Южна Италия губи икономическата и културна битка с останалата част на католическа Европа и остава в нейната сянка няколко века по-късно.

IV. Заглавия на публикувани статии и доклади по темата на дисертацията

статии:

1. Димов, Г. Монетосеченето в Южна Италия XI-XII век. - В: Нумизматичен бюлетин, 1, София, 2011, 3-21;
2. Димов, Г. Западнобалканският град по времето на норманските нашествия и походи XI– XII век - В: Collegium Historicum, 2, съставители: Др. Драганов, Т. Попнеделев. София, 2012, 367-380;
3. Димов, Г. Паричните и търговски отношения между Южна Италия, Византия и Изтока през XI–XII век. - В: Стандарти на всекидневието през средновековието и новото време. Велико Търново, 2012, 375-389.

доклади:

1. 20 януари, 2011 г., гр. София – Докторантски четения на СУ – ИФ., с доклад: "Проблеми на норманското изкуство в Италия. Изкуството в Южна Италия XI-XII в.";
2. 24-27 февруари, 2011 г. – конференция на ЮЗУ гр.Благоевград - „Балканите извън Балканите“. XX Международен балкански конгрес Благоевград с доклад: "Балкани извън Балканите. Византийското изкуство в Южна Италия - XI-XII век";
3. 17-18 юни, 2011 г. Swansea University (Англия), конференция: "Medieval urban life: facts and fictions" с доклад: "The Byzantine City in the Balkans and Southern Italy – XI-XII century" (под печат в сборника на конференцията "Medieval urban life: facts and fictions", Swansea University, Англия);
4. 22-27 август, 2011 г. гр. София, XXII Международен Конгрес за Византийски изследвания с доклад: „Византийският град през XI-XIIв. – тенденции и промени". Резюмето е публикувано в „Акти на XXII Международен Конгрес за Византийски

изследвания“, гр. София, 2011;

5. 22 ноември, 2011 г., ИФ, СУ, конференция „ДОКТОРАНТСКИ ДИАЛОЗИ ЕСЕН 2011г.“, с доклад: "Византийският град на Балканите и Южна Италия – XI-XII в.";

6. 13-27 ноември, 2011 г., ФФ, СУ, представяне на доклад: "Представата за византийския град през XI – XII век".

V. Списък с публикации на автора

статии:

1. Димов, Г. Монетосеченето в Южна Италия XI-XII век. - В: Нумизматичен бюлетин, 1, София, 2011, 3-21.

2. Димов, Г. Солид на българския владетел Аспарух. - В: АНАМНЕЗА, год. VI, 2011, кн. 3-4, 132-148

3. Димов, Г. Провалите и фалшификациите във византийската монетна политика през X век. Появата на тетартерон и диотетартетон номизма. - В: Mediaevalia, 3, 2011, 237-245

4. Димов, Г. Преосмисляне ролята на средновековния град в българските земи през XI-XII век (под византийско владичество) - В: XVIII КЮСТЕНДИЛСКИ ЧЕТЕНИЯ 2011 г., съставител: Владимир Станев, Кюстендил-София, 2011, 41-57

5. Димов, Г. Западнобалканският град по времето на норманските нашествия и походи XI– XII век - В: Collegium Historicum, 2, съставители: Драгомир Драганов, Тодор Попнеделев. София, 2012, 367-380

6. Димов, Г. Паричните и търговски отношения между Южна Италия, Византия и Изтока през XI–XII век. - В: Стандарти на всекидневието през средновековието и новото време. Велико Търново, 2012, 375-389

7. Димов, Г. Проблеми на византийското сребърно монетосечене. Причините за появата на василикона при Андроник II Палеолог (1282 – 1328). - В: История, 1, София, 2012, 25-37
8. Димов, Г. Познатите и непознати граници на "Нова Англия" през Средните векове. - В: АНАМНЕЗА, год. VII, 2012, кн. 3-4, 16-63.
9. Димов, Г. Културните и политически взаимоотношения между Византийската империя и кралство Англия през XI-XII век. - В: История, год. XX, кн. 5, 2012, 395-408
10. Димов, Г. Отново за проблемите на византийското сребърно монетосечене. Причините за появата на василикона при Андроник II Палеолог (1282 – 1328). В: - Нумизматичен бюлетин, 1, София, 2012, 16-30.
11. Димов, Г. The Notion of the Byzantine City in the Balkans and in Southern Italy - XI-XIIth centuries. - В: Mediaevalia, 4, 2012, 83-99
12. Димов, Г. Никополското съкровище - опит за интерпретация. - В: Mediaevalia, 5, 2012, 33-41
13. Димов, Г. Средновековните Балкани в контекста на евразийското пространство. Дихотомията на балканските земи като периферия или център на идеи и култура за Евразия. - В: История, год. XXI, кн. 3, 2012, 207-218
14. Димов, Г. Проблемът за латинските квартали на Балканите през XI – XII век - В: Третата национална конференция “България в световното културно наследство”, Шумен, 2012 г. (под печат)
15. Димов, Г. Предполагаемото средновековно присъствие на англо-сакси по Долния Дунав - В: VII национална научна конференция, посветена на Поломието, ИМ, гр. Попово, 2012 г. (под печат)

16. Димов, Г. Българите в Южна Италия през Средните векове (от VI-XI век). - В: Mediaevalia. Специално издание, Quad Deus Vault. Сборник в чест на професор дин Красимира Гагова, съставители: Ивайла Попова, Александър Николов, Никола Дюлгеров. София, 2013, 98-120

17. Димов, Г. Славянското присъствие в Южна Италия през XI-XII век - В: ХХ КЮСТЕНДИЛСКИ ЧЕТЕНИЯ 2013 г. (под печат)

18. Димов, Г. Еврейските общности в Южна Италия през Средните векове (еврейското присъствие в Апулия - VII-XIII век). - В: История, 2104 г. (под печат)

19. Димов, Г. Еврейското присъствие в Апулия (Южна Италия) през XI-XII век. - В: Mediaevalia, 7, 2014, 9-15

20. Димов, Г. Византийският град на Балканите през XI-XII век - В: ИСЦН, ФФ, СУ "Св. Климент Охридски" -

http://rcss.eu/index.php?section=33&sub_category=1&display=126&id=302

рецензии:

21. Димов, Г. Рецензия на сборника "Byzantine Coins in Central Europe (between the 5th and 10th century)" (Византийски монети в Централна Европа от V до X век) - В: Mediaevalia, 4, 2012, 172-176

22. Димов, Г. Byzantine Coins from the National Museum of Belgrade. - В: Нумизматичен бюлетин, 2, София, 2012, 24-28.

23. Димов, Г. Matiash Hart, François Planet, Zeljko Demo and others. Byzantine Coins in Central Europe between 5th and 10th century. Cracow, 2009, 684 p. Historical Review, 3-4, 2011, 269-270.

varia:

24. Византийският град през XI - XIIв. - тенденции и промени. - В: Акти на XXII Международен конгрес за византийски изследвания. София, 2011, 67-68

25. Николов, А., Г. Димов. Теренно проучване на средновековните паметници в гр. Никопол (23-25. 06. 2011). - В: *Mediaevalia*, 4, 2012, 216-223